

İBN BESSÂM eş-ŞENTERİNİ

(ابن بسم الشنتريني)

Ebû'l-Hasen Ali b. Bessâm eş-Şenterîni
(ö. 542/1147)

Endülüslü edebiyat tarihçisi.

Endülüs'ün batısında bulunan Batalyevs (Badajoz) civarındaki Şenterîn'de (Santarem) doğdu ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirdi. Bazı edebiyat tarihçileri Şentemeriye ile (Santa Maria) Şenterîn'i birbirine karıştırdıkları için İbn Bessâm'ı Şentemeriye olarak göstermişlerdir.

İbn Bessâm'ın doğduğu yıllarda Endülüs'ün batı taraflarına Eftasiler hâkimdi. İlme ve âlimlere büyük değer veren Eftasî Emîri Muhammed el-Muzaffer ile oğlu Ömer el-Mütevekkil dönemlerinde ilmî açıdan oldukça zengin bir ortamda yetişen İbn Bessâm küçük yaşlarda Kur'an'ı ezberledi. Yirmi yaşlarında İşbiliye'ye (Sevilla) giderek matematik, tarih ve edebiyat öğrenimi gördü. Üstün zekâsı ve gayretiyle kendini gösteren İbn Bessâm, bu sırada Şenterîn'i ziyaret eden Eftasî Veziri İbn Abdûn el-Fihri ile tanıştı. Vezir ona büyük değer vererek kendisiyle sohbette bulundu. Bu yıllarda dönemin meşhur şairleri İbn Hafâce ile Yahyâ b. Atıyye ez-Zukâk gibi şahsiyetlerin meclislerine katıldı. Onlarla ilmî ve edebî tartışmalar yaptı. Bu durum, onun İşbiliye'ye gittiğinde belli bir ilmî olgunluğa erişmiş olduğunu göstermektedir.

Daha sonra Şenterîn'den Üşbûne'ye (Lizbon) giden İbn Bessâm'ın burada ne kadar kaldığı bilinmemektedir. İbn Bessâm Liyûn (Leon), Üşbûne ve Şenterîn'in Kastilya Kralı VI. Alfonso tarafından işgal edildiği 486 (1093) yılında bölgeyi terk ederek İşbiliye'ye gitti. Ancak buradaki hayatı da sıkıntılar içinde geçti ve 494'te (1101) Kurtuba'ya (Cordoba) yerleşti. 502'ye (1109) kadar bu şehirde kaldıktan sonra İşbiliye'ye döndü. Tercümeler yaparak ve ileri gelenlere methiyeler yazarak durumunu düzeltmeye çalıştı. Bu dönemde giderek şöhreti artan İbn Bessâm vezirlerle dostluk kurdu. Hayatının en verimli yıllarını İşbiliye'de geçirdiği için bazı edebiyat tarihçileri onun İşbiliyeli olduğunu yazmıştır (M. Rıdvân ed-Dâye, s. 371-372). Son zamanlarını Murâbitlar döneminde geçiren İbn Bessâm bu devletin yıkıldığı 542 (1147) yılında İşbiliye'de vefat etti.

İbn Bessâm Endülüs'te yetişen en büyük edebiyat eleştirmenlerindendir. ez-

Zahîre adlı eserinde yer alan manzum ve mensur metinler üstün bir edebî zevke sahip olduğunu göstermektedir. Yapıcı ve yol gösterici bir eleştirmen olmaya dikkat eden İbn Bessâm şairlere onur kırıcı hiciv söylememelerini tavsiye etmiştir. Kendisinin de hiciv şiirleri yazdığı kaydedilmektedir. Çağdaşlarından Feth b. Hâkân el-Kaysî *Kalâ'idü'l-İkyân* adlı biyografik eserinde sevdiğini övmek, sevmediklerini yermek suretiyle taraflı bir tutum sergilerken ez-Zahîre'sinde tarafsızlığını koruyan İbn Bessâm ciddi ve titiz bir ilim adamı olarak tanınmıştır.

Eserleri. İbn Bessâm'ın günümüze ulaşan tek eseri ez-Zahîre *fi mehâsini ehli'l-Cezîre* adını taşımaktadır. V. (XI.) yüzyıl Endülüs edebiyatına dair ansiklopedik bir eser olan ez-Zahîre edebî ve tarihî açıdan önemli bir kaynaktır. Özellikle mülûkât-tavâif dönemindeki (1031-1090) edebî faaliyetler hakkında bilgi vermesi, ayrıca Ebû Mervân İbn Hayyân'ın (ö. 469/1076) altmış defter hacminde olduğu kaydedilen, zamanımıza intikal etmemiş *el-Metîn* adlı tarih kitabındaki birçok bilgiyi ihtiva etmesi eserin önemini artırmaktadır. Müellif *el-Metîn*'den yaptığı nakillerde karmaşık meseleleri almadığı gibi uzun olanları da özetlemiş, fakat râvi isimlerini zikretmeyişi yaptığı nakillerin tarihî vesika olma değerini azaltmıştır. Öte yandan İbn Hazm'ın *Nakhtü'l-'arûs* adlı tarihinden ve İbn Kuteybe'den de bazı nakillerde bulunmuştur. Kendi dönemiyle mülûkât-tavâifin son ve Murâbitlar'ın ilk devirlerinde yaşayan şair, edip ve siyaset adamlarının biyografileriyle şiir ve nesirlerinden örneklerle yer vermiş, bir ölçüde onların edebî kişiliklerinin kritiğini yapmıştır.

İbn Bessâm eserini, tesiri altında kaldığı Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-dehr*'inde yaptığı gibi dört ana bölüme ayırmıştır. Birinci bölüm Kurtuba ve civarında yaşayan otuz dört şair, edip, siyaset adamı ve tarihçiye tahsis edilmiştir. Bu bölüm, Levi-Provençal'in elinde bulunan nüshaya dayanarak iki cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1939, 1942). İkinci bölüm Batı Endülüs, İşbiliye ve civarında yaşayan kırk altı kişinin biyografisine, üçüncü bölüm Doğu Endülüs'e, dördüncü bölüm ise Doğu İslâm ülkelerinden Endülüs'e gelen otuz iki edip ve şairin hayatına ve eserlerinin tanıtımına ayrılmıştır. Bu son bölümün I. cildi Levi-Provençal nüshası esas alınarak neşredilmiş (Kahire 1945), eserin tamamı ise İhsan Abbas tarafından

sekiz cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1975-1979). Muhammed Rıdvân ed-Dâye, ez-Zahîre'den yaptığı seçmeleri *Mine'z-Zahîre fi mehâsini ehli'l-Cezîre* adıyla neşretmiştir (Dımaşk 1978). Eser, Es'ad b. Memmâtî tarafından *Le'âifü'z-Zahîre* ve *tarâifü'l-Cezîre* adıyla kısaltılmıştır. Kâtib Çelebi ez-Zahîre'nin müellifi olarak Ebû'l-Hasan İbn Bessâm el-Bağdâdî'yi (ö. 302/914) göstermiş (*Keşfü'z-zunûn*, I, 825), eserin 1939'da yayımlanan birinci bölümü de bu şahsa nisbet edilmiştir.

Müellifin ez-Zahîre'de aynı tarzda kaleme aldığını söylediği *el-İ'timâd 'alâ mâ şahha min şî'ri'l-Mu'temid* (b. 'Abbâd), *el-İklîlü'l-müştemil 'alâ şî'ri 'Abdi'l-Celîl* (b. Vehbûn), *Silkü'l-cevâhir min tersîli İbni'l-Ṭâhir* (Muhammed b. Ahmed b. İshâk) ve *Nuḥbetü'l-İhtiyâr min eş'âri Zi'l-vizâretayn İbn 'Ammâr* adlı eserleri günümüze ulaşmamıştır.

İbn Bessâm'ın hayatı ve ez-Zahîre'siy-le ilgili olarak yayımlanmış çeşitli makalelerin yanında Hüseyin Yûsuf H. Haryûş, *İbn Bessâm ve Kitâbü'z-Zahîre* (Amman 1984), Ali b. Muhammed de *İbn Bessâm el-Endelûsî ve Kitâbü'z-Zahîre* (Cezâir 1989) adıyla müstakil eser kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîre fi mehâsini ehli'l-Cezîre* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1975, I, 5-10; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XII, 275; *Keşfü'z-zunûn*, I, 825; Brockelmann, *GAL*, I, 414; *Suppl.*, I, 579; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, V, 43-44; M. Abdullah İnân, *'Aşru'l-Murâbitîn ve'l-Muḥahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelûs*, Kahire 1384/1964, s. 448-449; M. Rıdvân ed-Dâye, *Târîhu'n-nakdî'l-'Arabî fi'l-Endelûs*, Beyrut 1981, s. 371-390; Zirikî, *el-A'lam* (Fethul-lah), IV, 266; *Ma'a'l-mektebe*, s. 163-164; Emin Tefvik et-Tîbî, *Dirâsât ve buḥûş fi târihi'l-Mağrib ve'l-Endelûs*, Trablus 1984, s. 248-259; Tahîr Ahmed Mekki, *Dirâsât fi meşâdiri'l-edeb*, Kahire 1986, s. 318-361; a.mlf., "İbn Bessâm", *el-Baḥşu'l-ilmî*, sy. 84, Rabat 1966, s. 79-116; Münîd Mustafa Behcet, *el-İtticâhâtü'l-İslâmiyye fi şî'ri'l-Endelûsî*, Beyrut 1986, s. 428-438; a.mlf., "Nakdû'n-naşî's-şî'ri beyne İbn Hazm ve İbn Bessâm", *Mecelletü'd-dirâsâtü'l-Endelûsiyye*, sy. 5, Tunus 1990, s. 5-36; Mustafa ez-Zebbâh, *Fünûnün-neşri'l-edebiyî fi'l-Endelûsî fi zıllî'l-Murâbitîn*, Beyrut 1987, s. 325-356; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *'Uyûnü'l-mü'ellesâf* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 183-184; *IC*, XIV/4 (1940), s. 381-382; Muhammed Kürd Ali, "ez-Zahîre li'İbn Bessâm", *MMIADm.*, XVI/1-2 (1941), s. 40-45; Hâzim Abdullah Hıdr, "İbn Bessâm ve kitâbü'z-Zahîre", *Âdâbü'r-râfi-deyn*, V, Musul 1974, s. 91-124; Khalid Lafta Baker, "İbn Bassam as a Stylist", *JAL*, XXII/2 (1991), s. 108-126; Ch. Pellat, "İbn Bassâm", *EF*² (İng.), III, 734; Âzerâtâş Âzerûş - Mihrân Erzen-de, "İbn Bessâm", *DMBİ*, III, 110-112.

HÜSEYİN YAZICI